

8. Βαριά σωματική βλάβη

ΑΝΤΩΝΗΣ Δ. ΜΑΓΓΑΝΑΣ

ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΑΝΩΤΑΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΚΑΝΑΔΑ

Υπόθεση *R.v. Cugier* [1998] 2 SCR 371

Απόφαση της 3.9.1998

Διατάξεις: άρθρο 265(3) και 268 Καν. ΠΚ

Βαριά σωματική βλάβη. Ανυπόστατη η συναίνεση του θύματος λόγω εξαπάτησης από το δράστη.

Ο κατηγορούμενος, φορέας AIDS είχε απροφύλακτες σεξουαλικές σχέσεις με δύο κοπέλες παρά τις προειδοποιήσεις των ειδικών του συστήματος υγείας για ιδιαίτερες προφυλάξεις και μη αποκαλύπτοντας στις κοπέλες ότι πάσχει από AIDS. Το Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά θεώρησε ότι η συναίνεση των θυμάτων ήταν ανυπόστατη λόγω του ότι είχε αποκρύψει ότι υπέφερε από αυτή την ασθένεια. Για να θεωρηθεί έγκυρη η συναίνεση του θύματος, πρέπει να μην αφορά συμπεριφορές που συνεπάγονται τον κίνδυνο σημαντικής βλάβης για το θύμα.

I. Πραγματικά περιστατικά

Τον Αύγουστο του 1992 διαγνώσθηκε ότι ο κατηγορούμενος ήταν φορέας του AIDS. Αμέσως η υπεύθυνη νοσοκόμα τον πληροφόρησε ότι θα έπρεπε να φέρει προφυλακτικό κάθε φορά που θα είχε σεξουαλικές σχέσεις και να πληροφορεί τις σεξουαλικές συντρόφους του για την ασθένειά του. Ο κατηγορούμενος, θυμωμένος απέρριψε τις υποδείξεις, παραπονούμενος ότι δεν θα μπορούσε ποτέ να έχει σεξουαλική ζωή αν έλεγε στον καθένα ότι ήταν φορέας του AIDS.

Τρεις εβδομάδες αργότερα, ο Cugier συνάντησε την Κ.Μ., με την οποία συνήψε δεσμό που κράτησε 18 μήνες. Το ζευγάρι είχε σεξουαλικές σχέσεις γύρω στις 100 φορές συνήθως χωρίς τη χρήση προφυλακτικού. Στην αρχή της σχέσεως, η Κ.Μ. συζήτησε με τον κατηγορούμενο για σεξουαλικά μεταδιδόμενες ασθένειες. Και αν και δεν προσδιόρισε ούτε ρώτησε τον κατηγορούμενο κάτι σχετικά με το AIDS εκείνος τη διαβεβαίωσε ότι οι ιατρικές του εξετάσεις πριν 8 - 9 μήνες ήταν αρνητικές.

Καθώς διαπιστώθηκε ότι η Κ.Μ. εμφάνισε σημάδια ηπατίτιδας οι ειδικοί τη συμβούλεψαν να περάσει από τεστ για AIDS, πράγμα που έκανε μαζί με τον κατηγορούμενο τον Ιανουάριο 1993. Το Φεβρουάριο, μία νοσοκόμα πληροφόρησε την Κ.Μ. ότι ενώ τα αποτελέσματα για την ίδια ήταν αρνητικά αντίθετα για τον κατηγορούμενο ήταν θετικά. Στο σημείο αυτό, συμβούλεψαν την κοπέλα να περάσει και από άλλες εξετάσεις μεταγενέστερα, για να διαπιστωθεί αν προσβλήθηκε από τον ιό.

Για μια, ακόμη, φορά οι νοσοκόμες ανέφεραν με έγγραφο στον Cugier, ότι έπρεπε να χρησιμοποιεί προφυλακτικό και να πληροφορεί τις συντρόφους του ότι ήταν φορέας του ιού. Ο κατηγορούμενος απάντησε ότι για να αποφύγει τη χρησιμοποίηση προφυλακτικού θα περίμενε τα αποτελέσματα της Κ.Μ. Αν αποδειχθούν αρνητικά, τότε θα την αφήσει και θα ψάξει να βρει σύντροφο φορέα του AIDS. Η Κ.Μ., συνέχισε, για μερικούς μήνες, να έχει απροφύλακτες σεξουαλικές σχέσεις με τον κατηγορούμενο διότι αφ' ενός τον αγαπούσε και αφ' ετέρου δεν ήθελε να διατρέξει άλλη γυναίκα τον ίδιο κίνδυνο. Ο δεσμός τους τελείωσε το Μάιο του 1994. Η Κ.Μ. κατέθεσε ότι αν γνώριζε από την αρχή ότι ο κατηγορούμενος ήταν φορέας του AIDS, ουδέποτε θα είχε απροφύλακτες σεξουαλικές σχέσεις μαζί του.

Αφού πληροφορήθηκε ότι η σχέση του κατηγορουμένου με την Κ.Μ. πήρε τέλος, μία νοσοκόμα του δημοσίου απηύθυνε επιστολή στον Cugier επιτάσσοντάς τον να πληροφορεί τις μελλοντικές συντρόφους του ότι είχε AIDS και να χρησιμοποιεί προφυλακτικό. Μετά από λίγο καιρό, ο κατηγορούμενος συνήψε δεσμό με την Β.Η., με την οποία έκαναν σεξ 10 φορές περίπου, χωρίς προφυλακτικό. Αν και η κοπέλα πληροφόρησε τον κατηγορούμενο ότι φοβόταν τις ασθένειες εκείνος δεν της είπε ότι ήταν φορέας. Περί το τέλος Ιουνίου, η Β.Η. ανακάλυψε ότι ο κατηγορούμενος είχε προσβληθεί από τον ιό. Του επέβαλε ευθέως την ερώτηση και εκείνος ζήτησε συγγνώμη γιατί είχε πει ψέματα. Η Β.Η., κατέθεσε ότι αν γνώριζε ότι ο κατηγορούμενος είχε προσβληθεί από AIDS, δεν θα είχε ποτέ μαζί του σεξουαλικές σχέσεις χωρίς προφυλακτικό.

Κατά του κατηγορουμένου απαγγέλθηκαν δύο κατηγορίες για βαριές σωματικές βλάβες. Στη δίκη που ακολούθησε, καμία από τις δύο κοπέλες δεν ήταν θετική στα τεστ που υποβλήθηκαν. Ο πρωτοβάθμιος δικαστής αθώωσε τον Cugier, διότι αν και έθεσε τη ζωή κάποιου(ων) άλλου(ων) σε κίνδυνο, υπήρχε, εν τούτοις, συναίνεση που αναιρούσε τον άδικο χαρακτήρα της πράξης και η οποία συναίνεση εξακολουθούσε

να είναι έγκυρη παρά την εξαπάτηση - απόκρυψη από μέρους του κατηγορουμένου του γεγονότος ότι έπασχε από AIDS. Ο δικαστής στηρίχθηκε στη νομολογία η οποία ορίζει ότι για να θεωρηθεί έγκυρη η συναίνεση, η εξαπάτηση έπρεπε να αφορά την φύση ή το χαρακτήρα της πράξης (π.χ. όταν κάποιος γιατρός πείθει ότι η σεξουαλική πράξη αποτελεί θεραπεία) ή ακόμη την ταυτότητα του προσώπου¹. Παρ' όλο που η συμπεριφορά του κατηγορουμένου ήταν εντελώς απαράδεκτη και άξιζε να τιμωρηθεί, ο δικαστής έκρινε ότι δεν μπορούσε να τον καταδικάσει παρά εάν διήρυνε κατά τρόπο ανεπίτρεπτο την έννοια του αδικήματος του αδικήματος της σωματικής βλάβης.

Στη συνέχεια, το Εφετείο επικύρωσε την αθωωτική απόφαση και μετά από αίτηση αναίρεσης της Εισαγγελίας η υπόθεση έφθασε στο Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά.

II. Σκεπτικό

Κατ' αρχάς για να γίνουν κατανοητές οι απόψεις των δικαστών πρέπει να γνωρίζουμε ότι μέχρι το 1983, ο Καναδικός Ποινικός Κώδικας προέβλεπε ότι σε περιπτώσεις βιασμού η συναίνεση του θύματος δεν ήταν έγκυρη αν είχε δοθεί μετά από εξαπάτηση όσον αφορά τη «φύση» και τα «χαρακτηριστικά» της πράξης² ή όσον αφορά την ταυτότητα του δράστη³. Με τις μεταρρυθμίσεις του 1983⁴, ο καναδός νομοθέτης απάλειψε τις εκφράσεις αυτές αφήνοντας απλά τη λέξη απατή. Δεδομένου ότι ο νομοθέτης έχει κάποιο λόγο όταν αλλάζει το κείμενο ενός νόμου, οι δικαστές κλήθηκαν να προσδιορίσουν τι σήμαινε, στην πράξη αυτή η απάλειψη των παραπάνω εκφράσεων.

Οι δικαστές του Ανωτάτου Δικαστηρίου χωρίστηκαν σε τρεις ομάδες άσχετα αν όλοι κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η αίτηση αναίρεσης της Εισαγγελίας έπρεπε να γίνει δεκτή και να ορισθεί καινούργια δίκη. Η δικαστής από το Quebec Claire L'Heureux-Dube υποστηρίζει τις πλέον ριζοσπαστικές απόψεις. Στο άλλο άκρο η δικαστής Mc Lachlin με την οποία συντάχθηκε ένας συνάδελφός της, υποστηρίζει απόψεις οι οποίες μπορούν να χαρακτηρισθούν ως στερεοτυπικές. Τέλος, η πλειοψηφία των τεσσάρων (ανδρών) δικαστών θεώρησε ότι ναι μεν ο νομοθέτης

¹ R. v. B(L.), (1997) 350 C R.(3d)35.

² Βλ. R. v. Robertson, (1987) 1SCR 918.

³ DP.P. v. Boardman, (1975) AC 421. Morris v. The Queen, (1983) 2 SCR 190. R. v. Arp (1998) 3 SCR 339.

⁴ R.v.B (L.), supra, υποσ.1.

θέλησε να διευρύνει την έννοια της απάτης το 1983 όχι όμως στο σημείο όπου οποιαδήποτε μικροαπάτη μπορεί να ακυρώσει τη συναίνεση.

α) Η ριζοσπαστική (φεμινιστική) άποψη

Η ριζοσπαστική άποψη εκφράζεται από τη δικαστή L' Heureux-Dube, η οποία πιστεύει ότι ο νομοθέτης αφήνοντας μόνο τη λέξη «απάτη» στο κείμενο του νόμου, ήθελε να διευρύνει την έννοια του αδικήματος. Το ζήτημα δεν είναι αν υπήρξε εξαπάτηση ως προς τη φύση της πράξης αλλά αν το θύμα δέχθηκε τις σεξουαλικές σχέσεις ή αν υπετάγη λόγω της χρησιμοποίησης από το δράστη μιας οποιασδήποτε απάτης. Με τη νέα νομοθεσία, στόχος της οποίας είναι η προστασία της σωματικής ακεραιότητας και της προσωπικής αυτονομίας του ατόμου, ο νομοθέτης αναγνώρισε ότι μόνο η συναίνεση που εκδηλώνεται μέσω της ηθελημένης συμμετοχής του θύματος είναι νομικά ισχυρή. Με τον τρόπο αυτό αναγνωρίζεται το δικαίωμα του ατόμου να επιλέξει με ποιον και κάτω από ποιες συνθήκες θα συναινέσει στη σεξουαλική επαφή.

Για να αποφευχθούν οι υπερβολές και να υπάρξει κάποιος φραγμός στο να θεωρηθεί οποιοδήποτε ξεγέλασμα ως απάτη, η δικαστής Dube απαιτεί να υπάρχει μία αιτιακή σχέση μεταξύ της εξαπάτησης και της πρόθεσης του δράστη να κάνει την κοπέλα να αποδεχθεί τις σεξουαλικές σχέσεις. Για παράδειγμα, ένα απλό ξεγέλασμα του άνδρα ως προς τη θέση του στην επαγγελματική ιεραρχία χωρίς να αποδειχθεί ότι η κοπέλα δέχθηκε τις σεξουαλικές σχέσεις εξ' αιτίας αυτού του ψέματος, δεν είναι αρκετό.

β) Οι στερεότυπες απόψεις

Οι απόψεις αυτές εκφέρονται, περιέργως, από την άλλη γυναίκα του Ανωτάτου Δικαστηρίου, τη δικαστή Mc Lachlin με την οποία συντάσσεται και ένας συνάδελφός της.

Από την αρχή δηλώνει καθαρά ότι πρέπει να απορριφθεί το επιχείρημα ότι με τις μεταρρυθμίσεις του 1983, ο καναδός νομοθέτης είχε την πρόθεση να διευρύνει ουσιαστικά το έγκλημα της σωματικής βλάβης. Εν προκειμένω, πρόκειται για ποινικό δίκαιο και οποιαδήποτε ποινικοποίηση συμπεριφοράς πρέπει να γίνεται με τρόπο σαφή. Το γεγονός ότι απαλείφθηκε η έκφραση «ως προς τη φύση της πράξης» ως προσδιοριστικού στοιχείου της απάτης δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι αλλάζει το δίκαιο, που ρύθμιζε ανέκαθεν, τις περιπτώσεις σωματικής βλάβης. Εξ' άλλου ο γνωστός

ερμηνευτικός κανόνας ορίζει ότι σε περίπτωση αμφιβολίας προτιμάται η πλέον ευρεία για τον κατηγορούμενο ερμηνεία⁵.

Απαντώντας στο επιχείρημα του δικαστή Cory⁶, ότι η απάτη πρέπει να εκληφθεί με την έννοια που έχει στο εμπόριο⁷, την θεωρεί πολύ ευρεία υπό την έννοια ότι περικλείει σχεδόν τον οποιοδήποτε κίνδυνο βλάβης, όπως όταν ο άνδρας ισχυρίστηκε ότι είναι στείρος και η γυναίκα έμεινε έγκυος.

Ψεύτικες δηλώσεις ότι θα επακολουθήσει γάμος, ή ότι ο άνδρας αγαπά την κοπέλα, πράγματα που την οδήγησαν στο να δώσει τη συγκατάθεσή της περικλείουν, αναμφίβολα, τον κίνδυνο ψυχολογικών προβλημάτων ή κατάθλιψης και μπορεί να έχουν συνέπειες που να χαρακτηρισθούν ως ψυχολογική βλάβη. Όμως, μία τέτοια θεώρηση θα ποινικοποιούσε ένα πλήθος σεξουαλικών ή ερωτικών συμπεριφορών. Μικρές ή μεγάλες απογοητεύσεις συνόδευαν, ανέκαθεν, τις ρομαντικές και σεξουαλικές σχέσεις. Συχνά περικλείουν την πιθανότητα πρόκλησης κάποιας βλάβης σ' αυτόν που υπήρξε θύμα της εξαπάτησης. Όμως, όσο και αν πρόκειται για λυπηρά συμβάντα στην ιστορία των πολιτισμών, αφέθηκαν πάντοτε, στην τραγωδία, την πρόζα ή τον άτυπο κοινωνικό έλεγχο. Στην προκειμένη περίπτωση, η Εισαγγελία ζητά να χαρακτηρισθούν ως εγκλήματα. Με τον τρόπο αυτό η σεξουαλική επίθεση (μορφή σωματικής βλάβης) αντικαθίσταται από ένα καινούριο αδίκημα, την παράλειψη αποκάλυψης ενός σοβαρού κινδύνου.

Εξ' άλλου, η έννοια της εξαπάτησης είναι εξαιρετικά υποκειμενική. Κάτι που αποτελεί κολακεία για τον Α', μπορεί να θεωρηθεί ως εξαπάτηση για τον Β. Οι έρευνες γύρω από την εξάπλωση του AIDS δείχνουν ότι, καθημερινά, χιλιάδες άνθρωποι υιοθετούν συμπεριφορές όπως αυτές του κατηγορουμένου. Αν δεχθούμε τις θεωρίες που διευρύνουν την έννοια της απάτης, χιλιάδες άνθρωποι θα θεωρηθούν εγκληματίες, θα διωχθούν, θα δικαστούν και, πιθανόν, να καταδικαστούν. Οι ατομικές ελευθερίες θα περιοριστούν ανεπίτρεπτα και οι συνέπειες θα είναι δραματικές για την αστυνομία, τα δικαστήρια και τις φυλακές. Αν υπάρξει κάποια αλλαγή, πρέπει να προσέλθει από την πλευρά του νομοθέτη, μετά από εμπειριστατωμένη έρευνα και συζήτηση γύρω από τις συνέπειες και το κόστος.

⁵ *R. v. Mc Intosh*, [1995] 1 SCR 686.

⁶ Βλ. *infra*.

⁷ Η έννοια αυτή περιλαμβάνει: 1) μία εξαπάτηση, όπως, εν προκειμένω την απόκρυψη και 2) την αποστέρηση ως συνέπεια της εξαπάτησης, όπως, εν προκειμένω, τον κίνδυνο βλάβης.

Συμπερασματικά, η δικαστής *Mc Lachlin*, θεωρεί ότι όσο ελκυστική και αν φαίνεται η ποινικοποίηση της απόκρυψης του κινδύνου ή η εξαπάτηση που οδηγεί στη συναίνεση, οι δυσκολίες που θα προκύψουν είναι τεράστιες τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο. Κατά συνέπεια, προτείνει την επάνοδο στις θέσεις πριν από την απόφαση *Clarence*⁸ όταν εθεωρείτο ότι μόνον μία αποσιώπηση του γεγονότος ότι κάποιος πάσχει από σοβαρή σεξουαλικά μεταδιδόμενη ασθένεια, ακύρωνε τη συναίνεση του θύματος στις σεξουαλικές σχέσεις.

γ) Η επιλογή της μέσης οδού από την πλειοψηφία των δικαστών

Ο δικαστής *Cory* με τρεις άλλους συναδέλφους του επιλέγει τη μέση οδό. Εν προκειμένω, ο *Cuier* εκατηγορείτο για επικίνδυνες σωματικές βλάβες. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι έθεσε σε κίνδυνο τη ζωή των θυμάτων εκθέτοντάς τα στον κίνδυνο να προσβληθούν από τον ιό του AIDS. Δεν είναι απαραίτητο να αποδειχθεί ότι τα θύματα προσβλήθηκαν, πράγματι, από τον ιό εφ' όσον η ύπαρξη βλάβης δεν αποτελεί αναγκαίο στοιχείο του αδικήματος. Αντιθέτως, δυσκολίες παρουσιάζει το στοιχείο της ύπαρξης της συναίνεσης.

Μέχρι το 1983, ο Καναδικός Ποινικός Κώδικας, για την περίπτωση της ασέλγειας, προέβλεπε ότι η συναίνεση ήταν ανυπόστατη αν ήταν το αποτέλεσμα εξαπάτησης ως προς τη φύση και το χαρακτήρα της πράξης. Για παράδειγμα, στην υπόθεση *Maurantonio*⁹ ένας άνδρας, προσποιούμενος το γιατρό προέβη σε γυναικολογικές εξετάσεις σε διάφορες γυναίκες. Το 1983, ο νομοθέτης άλλαξε το νόμο και περιορίστηκε στον όρο απάτη χωρίς να τον προσδιορίζει περισσότερο. Με τον τρόπο αυτό υιοθέτησε μία πιο ευέλικτη στάση επιτρέποντας στο δικαστήριο να λάβει υπ' όψη του την έννοια που, ανέκαθεν, είχε ο όρος απάτη στο ποινικό δίκαιο. Ταυτόχρονα διευρύνθηκε και η έννοια της «αποστέρησης» (βλάβης). Ο κίνδυνος της αποστέρησης είναι αρκετός εφ' όσον δεν είναι απαραίτητο να αποδειχθεί ότι επήλθε πραγματική βλάβη από τις πράξεις του κατηγορουμένου.

Ένα σημαντικό πρόβλημα είναι το αν η μη αποκάλυψη συνιστά απάτη, καθ' όσον, παραδοσιακά, τα δικαστήρια δεν περιέλαβαν αυτή την περίπτωση στην έννοια της απάτης. Ο δικαστής *Cory*, από την πλευρά του, θεωρεί ότι, εφ' όσον η ανεντιμότητα

⁸. *Supra*, υποσ. 2.

⁹. *R. v. Maurantonio*, [1968] 1 OR 145 (C.A.).

αποτελεί στοιχείο της απάτης, η απόκρυψη σημαντικών στοιχείων που μπορούν να προξενήσουν την αποστέρηση (βλάβη) είναι αρκετή.

Ποιά είναι, όμως, τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που πρέπει να έχει η εξαπάτηση σε μία περίπτωση επικίνδυνης σωματικής βλάβης, η οποία περιλαμβάνει και την έννοια της σεξουαλικής επίθεσης; Ο Καναδός νομοθέτης με τις μεταρρυθμίσεις του 1983 διηύρυνε την έννοια της σεξουαλικής επίθεσης. Ο σύζυγος μπορεί, πλέον, να τελέσει το αδίκημα σε βάρος της συζύγου του. Το 1992, προστέθηκε διάταξη, η οποία ορίζει ότι η συναίνεση είναι ανυπόστατη αν ο κατηγορούμενος δεν έλαβε τα λογικά μέτρα για να βεβαιωθεί ότι το θύμα συναινούσε¹⁰. Οι πιθανές μοιραίες συνέπειες της μετάδοσης του AIDS, επιβάλλουν μία διεύρυνση της έννοιας της απάτης στην περίπτωση της σεξουαλικής επίθεσης.

Η απόκρυψη, όμως, του γεγονότος ότι ο κατηγορούμενος είναι φορέας μπορεί να ακυρώνει τη συναίνεση; Κατά πρώτον, πρέπει να διερευνηθεί αν η συμπεριφορά (οι απροφύλακτες σεξουαλικές σχέσεις) ήταν ανέντιμη. Για να προσδιορισθεί το στοιχείο αυτό, θα χρησιμοποιηθεί το αντικειμενικό κριτήριο του λογικού ανθρώπου. Εν προκειμένω, η ανεντιμότητα συνίσταται είτε στις εξαπατήσεις ως προς το ότι ήταν φορέας του AIDS, είτε στην απόκρυψη αυτού του γεγονότος. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι σεξουαλικές σχέσεις είναι κάτι περισσότερο από την εκδήλωση του ενστίκτου της αναπαραγωγής. Μπορεί να αποτελούν μία ένδειξη αγάπης, θαυμασμού και σεβασμού. Είναι εξαιρετικά προσωπικές και οι συμπεριφορές ή οι αντιδράσεις που βρίσκονται πίσω από την αμοιβαία συναίνεση είναι περίπλοκες και δύσκολες στην κατανόησή τους. Δεδομένου ότι ο θάνατος είναι η πιθανή κατάληξη των απροφύλακτων σεξουαλικών σχέσεων μ' ένα φορέα του AIDS, είναι άωφο να διερευνήσουμε αν η συναίνεση της κοπέλας υπήρξε συνέπεια ενός ξεγελάσματος ή μιας απόκρυψης του γεγονότος ότι ο δράστης ήταν φορέας. Χωρίς την αποκάλυψη, δεν μπορεί να υπάρξει πραγματική συναίνεση, η οποία δεν περιορίζεται, απλά στις σεξουαλικές σχέσεις με κάποιον που είναι φορέας. Η υποχρέωση αποκάλυψης - ανακοίνωσης αυξάνει ανάλογα με τον κίνδυνο. Δεδομένων των πολύ σοβαρών συνεπειών της μετάδοσης του AIDS, υπάρχει μία απόλυτη υποχρέωση αποκάλυψης. Η φύση και η έκτασή της εξαρτώνται από τα συγκεκριμένα περιστατικά.

¹⁰. Άρθρο 273 παρ. 2 β Καν. ΠΚ. Βλ. την περίπτωση R. v. Park, [1995] 2 RCS 836 στο A. Μαγγανάς, Θέματα εγκληματολογικά και ποινικού δικαίου, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1999, σελ. 229.

Κατά δεύτερον, πρέπει να εξετασθεί αν η ανεντιμότητα προκάλεσε μία βλάβη ή ένα κίνδυνο βλάβης. Πάντως, μία ασήμαντη βλάβη, δεν είναι αρκετή στην περίπτωση της σεξουαλικής επίθεσης. Η πιθανότητα γρατσουνιών ή να κολλήσει κάποιος γρίπη, δεν πληρούν αυτά τα κριτήρια. Η ανέντιμη συμπεριφορά, πρέπει να εκθέτει το άλλο πρόσωπο σ' ένα σημαντικό κίνδυνο βαριάς σωματικής βλάβης, όπως τον κίνδυνο να προσβληθεί η κοπέλα από τον ιό του AIDS, δεδομένου ότι, εφόσον δεν υπάρχει θεραπεία το άτομο θα είναι φορέας για όλη του τη ζωή και πιθανόν να αποβιώσει.

Στη συνέχεια, ο δικαστής Cory προσεγγίζει τις απόψεις της δικαστού Dube, τις οποίες θεωρεί εξαιρετικά ακραίες. Η υιοθέτηση αυτών των απόψεων μπορεί να έχει ως συνέπεια τον πολλαπλασιασμό των διώξεων για συμπεριφορές που δεν έπρεπε να επισύρουν ποινικές κυρώσεις. Για να αποδείξει το βάσιμο των θέσεών του, δίνει τα ακόλουθα παραδείγματα: την περίπτωση όπου ένας άνδρας ψεύδεται ως προς την ηλικία του όταν για τη γυναίκα, το στοιχείο αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό, ή ακόμη όταν ο άνδρας λέει ψέματα σχετικά με την επαγγελματική του θέση, το μισθό του ή τις σεξουαλικές του επιδόσεις.

Τα ψεύδη αυτά είναι ανήθικα και επιλήψιμα. Θάπρεπε, όμως, να επισύρουν την ποινική δίωξη για ένα τόσο σοβαρό αδίκημα όπως η σεξουαλική επίθεση; Υπάρχει, εξ' άλλου, πάντοτε, η πιθανότητα της προσφυγής στα αστικά δικαστήρια. Αν ο Καναδικός Ποινικός Κώδικας, πριν το 1983, ήταν περιοριστικός, δεν πρέπει να του δώσουμε μία υπερβολικά ευρεία ερμηνεία μετά τις μεταρρυθμίσεις.

Απαντώντας στο επιχείρημα ότι η έννοια του κινδύνου σοβαρών βλαβών είναι αόριστη, πιστεύει ότι θα πρέπει να ερμηνευθεί ανάλογα με τις συνθήκες κάθε περίπτωσης με γνώμονα να μην ευτελισθεί το αδίκημα. Είναι γεγονός ότι είναι δύσκολο να χαράξουμε σαφείς διαχωριστικές γραμμές όταν πρόκειται να προσδιορίσουμε τις ανθρώπινες σχέσεις ιδιαίτερα όταν πρόκειται για την συναίνεση στις σεξουαλικές επαφές. Το κριτήριο που θα προταθεί πρέπει να είναι ευέλικτο.

Το τελευταίο ερώτημα στο οποίο έπρεπε να απαντήσει ο δικαστής Cory ενέχει ιδιαίτερη σημασία. Μήπως το δημόσιο συμφέρον απαιτεί παρόμοιες περιπτώσεις να ρυθμίζονται από τη νομοθεσία για τη δημόσια υγεία και όχι από τον Ποινικό Κώδικα; Πράγματι, διάφορες οργανώσεις που παρενέβησαν στη δίκη, υποστήριξαν ότι το ποινικό δίκαιο δεν αποτελεί το καλλίτερο μέσο για να ρυθμίσει τα προβλήματα της μετάδοσης του AIDS. Οι υπηρεσίες υγείας στις επαρχίες του Καναδά έχουν αναπτύξει ένα ολόκληρο δίκτυο για το χειρισμό των προβλημάτων που θέτει αυτή η

ασθένεια. Παρ' όλα αυτά, ο δικαστής Cory θεωρεί ότι το ποινικό δίκαιο μπορεί να παίξει ένα σημαντικό ρόλο όταν πρόκειται να αποτρέψει αυτούς που είναι φορείς να θέσουν σε κίνδυνο τη ζωή των άλλων και να προστατέψει το κοινό από άτομα ανεύθυνα που αρνούνται να ακολουθήσουν τις υποδείξεις των υπευθύνων για αποχή από ορισμένες δραστηριότητες. Η παρούσα περίπτωση είναι ένα κλασικό παράδειγμα των ορίων του συστήματος υγείας. Ο κατηγορούμενος είχε προειδοποιηθεί τρεις φορές από τις υπεύθυνες υγειονομικές αρχές ότι έπρεπε να πληροφορεί τις συντρόφους του για την ασθένεια και να μην έχει απροφύλακτες σεξουαλικές σχέσεις. Παρ' όλα αυτά, εκείνος αρνήθηκε να υπακούσει θέτοντας σε κίνδυνο τη ζωή των συντρόφων του.

Όταν το σύστημα δημόσιας υγείας δεν μπορεί να προστατεύσει, ουσιαστικά, το άτομα, το ποινικό δίκαιο μπορεί να αποδειχθεί αποτελεσματικό. Προσφέρει ένα μέσο προστασίας μέσω της αποτροπής και εκφράζει την αποστροφή της κοινωνίας απέναντι στην εγωκεντρική συμπεριφορά και την χονδροειδή αδιαφορία ατόμων που δρουν με παρόμοιο με τον κατηγορούμενο τρόπο. Αν υπάρχει ένας τομέας, όπου οι ποινικές κυρώσεις μπορεί να έχουν κάποια αποτρεπτική ισχύ είναι περιπτώσεις όπως η παρούσα υπόθεση.

Ο δικαστής δεν πείθεται, εξ' άλλου, από το επιχείρημα αυτών που υποστηρίζουν ότι η εγκληματοποίηση παρόμοιων συμπεριφορών, θα αποτρέψει άτομα που ανήκουν σε ομάδες υψηλού κινδύνου να περάσουν από έλεγχο. Θεωρεί απίθανο τα άτομα αυτά να μην υποβληθούν σε τεστ λόγω της πιθανότητας μελλοντικών ποινικών κυρώσεων.

Ισχυρίζονται τέλος ότι η εγκληματοποίηση της απόκρυψης θα στιγματίσει ακόμη περισσότερο τους φορείς ή αυτούς που πάσχουν από AIDS. Όμως, ο στιγματισμός θα προέλθει από το αδίκημα (σεξουαλική επίθεση, ληστεία κ.ο.κ.) και όχι από την ασθένεια.

Οι στατιστικές που υπάρχουν, εν προκειμένω, μπορούν να φανούν χρήσιμες. Υπογραμμίζουν το ανησυχητικό φαινόμενο ότι το ποσοστό αυτών που χρησιμοποιούν προφυλακτικά στις ΗΠΑ και τον Καναδά είναι πολύ μικρό παρά την απειλή του AIDS. Σύμφωνα με το αμερικανικό Υπουργείο Υγείας για την περίοδο πριν το 1995, μόνο το 13,1% των γυναικών ηλικίας 15 έως 44 χρόνων χρησιμοποιούσε προφυλακτικό. Στον Καναδά πριν το 1990, μόνο ένα 24,8% των ανδρών και ένα 18% των γυναικών φοιτητών πανεπιστημίου χρησιμοποιούσε τακτικά το προφυλακτικό.

Το πιο απογοητευτικό είναι ότι ο αριθμός των νέων φορέων αυξάνεται. Ενώ μεταξύ 1989 και 1994, υπήρχαν 2.500 έως 3.000 νέες περιπτώσεις το χρόνο, το 1996, υπήρξαν περιπτώσεις μεταξύ 3 και 5 χιλιάδων, πράγμα που δείχνει ότι η εκπαίδευση και πληροφόρηση του κοινού από μόνες τους δεν κατάφεραν ν' αλλάξουν τη συμπεριφορά αυτών των ατόμων. Κατά συνέπεια, η προτροπή να πληροφορεί τις συντρόφους του για την ασθένεια από το φόβο της εφαρμογή του ποινικού νόμου μπορεί να βοηθήσει στην προστασία των αθώων θυμάτων. Είναι κατανοητή η προσπάθεια των υπηρεσιών υγείας να πείσουν ότι πρέπει να δρουν ανεμπόδιστα για την καταπολέμηση του AIDS, όμως και το ποινικό δίκαιο έχει κάποιο ρόλο να παίξει. Χάρη στην αποτροπή θα ενθαρρύνει την εντιμότητα, τον αυθορμητισμό και τις, όσο γίνεται, λιγότερες επικίνδυνες σεξουαλικές σχέσεις. Αν, πράγματι, η εφαρμογή του ποινικού νόμου παρεμποδίζει την προσπάθεια των υπηρεσιών υγείας, τότε ανήκει στο νομοθέτη να ορίσει ρητά ότι με το θέμα αυτό πρέπει να ασχολούνται, αποκλειστικά, αυτές οι υπηρεσίες.

Ο δικαστής Cory κρίνει, επομένως, δεκτή την αναίρεση της εισαγγελίας και ορίζει νέα δίκη.

III. Παρατηρήσεις

1. Ήταν αναμενόμενο ότι μία τέτοια υπόθεση θα έφθανε στα δικαστήρια για τους ακόλουθους λόγους:

α) Δεν μπορεί να διακρίνει κανείς αν κάποιος με τον οποίο θέλει να συνδεθεί ερωτικά πάσχει από AIDS, διότι (ευτυχώς ακόμη) δεν υπάρχει κανένα εξωτερικό σημείο που να είναι υποχρεωτικό για τους φορείς, όπως με τους Εβραίους στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

β) Δεν είναι υποχρέωση κάποιου να αποκαλύψει ότι πάσχει από AIDS. Στην Ελλάδα πάντως, ο Ν 1193/1981 «περί αφροδισιακών νοσημάτων» ορίζει στο άρθρο 13 ότι τιμωρείται με βάση το άρθρο 458 ΠΚ, όποιος γνωρίζοντας ότι πάσχει εξ αφροδισίας νόσου δεν υποβάλλεται σε θεραπεία και δεν τηρεί τας ιατρικές οδηγίες δια την παρεμπόδισιν μετάδοσης της νόσου.

γ) Σε μία ερωτική σχέση, είναι πολύ δύσκολο να αρχίσει ο ένας σύντροφος να υποβάλλει στον άλλο ερωτήσεις του τύπου: «Μήπως υποφέρεις από μεταδοτική ασθένεια κ.ο.κ.».

2. Μέχρι σήμερα δεν έχει εκδοθεί μία γενική απαγόρευση γι' αυτούς που πάσχουν από AIDS να έχουν σεξουαλικές σχέσεις, δεδομένου ότι, παρ' όλο που ζούμε σε μία εποχή κινδύνων, το άτομο όλο και επιδιώκει τη μεγαλύτερη απόλαυση.

3. Οι δικαστές του Ανωτάτου Δικαστηρίου διχάστηκαν, κατά περίεργο τρόπο, όσον αφορά τα χαρακτηριστικά που πρέπει να έχει η εξαπάτηση στην οποία προσφεύγει κάποιος για να επιτύχει να έχει σεξουαλικές σχέσεις. Αν και οι επτά συμφωνούν ως προς ότι η έφεση κατά της αθωωτικής απόφασης πρέπει να γίνει δεκτή, αυτό γίνεται με τρία διαφορετικά σκεπτικά. Ως πιο ριζοσπαστική εμφανίζεται η δικαστής από το Quebec Claire L' Heureux-Dube, η οποία και άλλες φορές είχε δείξει στο παρελθόν ότι ενδιαφέρεται για την ουσία της υπόθεσης¹¹. Κατά την άποψη της η απάλειψη από το κείμενο του νόμου, το 1983, της έκφρασης «ως προς τη φύση και τα χαρακτηριστικά της πράξης» από την έννοια της απάτης, σημαίνει ότι ο νομοθέτης θέλησε να διευρύνει το πεδίο εφαρμογής του νόμου περιλαμβάνοντας κάθε μορφής εξαπάτησης. Είναι η πιο αυστηρή για τον κατηγορούμενο άποψη.

Αντίθετα, η άλλη γυναίκα μέλος του Ανωτάτου Δικαστηρίου υιοθετεί τη θέση που βρίσκεται στο άλλο άκρο. Κατά την άποψή της, είναι αδιανόητο κάθε μορφή εξαπάτησης να στοιχειοθετεί το αδίκημα της σεξουαλικής επίθεσης. Αν ένας άνδρας εμφανισθεί στην κοπέλα με ψεύτικο μουστάκι και μετά από τις σεξουαλικές σχέσεις το βγάλει θα θεωρηθεί, άραγε, ότι εξαπάτησε την κοπέλα και ότι είναι ένοχος σεξουαλικής επίθεσης; Οι ερωτικές σχέσεις κινδυνεύουν να υποστούν ισχυρό πλήγμα και να χάσουν κάθε αυθορμητισμό αφού η καχυποψία και η έλλειψη εμπιστοσύνης θα καλύπτουν όλο το πεδίο.

Τέλος, οι τέσσερις δικαστές που αποτέλεσαν και την πλειοψηφία, υιοθέτησαν την άποψη ότι ναι μεν ο νομοθέτης κάτι ήθελε να πει όταν προέβη στις μεταρρυθμίσεις του 1983 περιοριζόμενος στον όρο «απάτη», όμως δεν εννοούσε οποιαδήποτε (μικρό) απάτη ή ξεγέλασμα. Η εξαπάτηση θα πρέπει να περικλείει τον κίνδυνο σημαντικής βλάβης, όπως εν προκειμένω τη μετάδοση του AIDS.

Δεν ήταν, ασφαλώς, εύκολο να φθάσουν οι δικαστές στο συμπέρασμα αυτό εφ' όσον έπρεπε να λάβουν υπ' όψη ένα σύνολο παραμέτρων: α) Την επιθυμία κάθε ανθρώπου να έχει σεξουαλικές σχέσεις, β) Την άποψη να μπορούν, ανεμπόδιστα και ελεύθερα, να προσέρχονται οι άνθρωποι στις υγειονομικές υπηρεσίες για να

¹¹. *Stillman v. R.*, [1997] 1 SCR 60 p. Επρόκειτο για ανθρωποκτονία με βιασμό από ένα νεαρό αγόρι.

διακριβώσουν αν έχουν μολυνθεί από τον ιό, γ) Την επιθυμία των υπηρεσιών υγείας και πρόνοιας να χειρισθούν κατά προτεραιότητα τις περιπτώσεις ασθενών με AIDS, δ) Την εύλογη απαίτηση οποιουδήποτε να έχει ασφαλείς σεξουαλικές σχέσεις. Εν προκειμένω, τα μικρά ποσοστά αυτών που θέλουν να έχουν σχέσεις χρησιμοποιώντας προφυλακτικό (ιδιαίτερα των γυναικών) είναι απογοητευτικά, ε) Την κοινωνική ανάγκη παρέμβασης του ποινικού μηχανισμού, όταν αυτός που πάσχει από AIDS αρνείται να ενημερώσει τους (ερωτικούς) συντρόφους του για το γεγονός αυτό.

Ο συνδυασμός όλων αυτών των παραμέτρων, ήταν εξαιρετικά δύσκολος να πραγματοποιηθεί. Όμως, μπροστά στους θανάσιμους κινδύνους που περικλείει η ανεξέλεγκτη εξάπλωση του AIDS, προτιμήθηκε η λύση της ποινικής παρέμβασης μέσω της ποινικοποίησης μιας συμπεριφοράς που συνίσταται στην παράλειψη ενημέρωσης του συντρόφου ή στην απόκρυψη του γεγονότος ότι κάποιος πάσχει από αυτή την ασθένεια. Η εξαπάτηση αυτή προσομοιάζει προς την απάτη του εμπορικού ή του αστικού δικαίου. Απλά, ο δικαστής Cory, για να χαρακτηρίσει τη συμπεριφορά ως εγκληματική απαιτεί όπως η εξαπάτηση αφορά ένα στοιχείο που συνιστά ένα σημαντικό κίνδυνο βλάβης για τον άλλο.

Αν και η άποψη αυτή φαίνεται λογική, στην ουσία το ποινικό δίκαιο εισδύει κατ' ευθείαν στο χώρο του «κοινωνικού» απαγορεύοντας συμπεριφορές (τις απροφύλακτες σεξουαλικές σχέσεις) που, μέχρι τώρα, είχαν αφεθεί στην κοινωνία για να τις ρυθμίσει ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες της κάθε περίπτωσης. Η κίνηση αυτή αντεγκληματικής πολιτικής είναι αντίθετη προς τις τάσεις αποποινικοποίησης που επικρατούν γενικότερα όντως στην περίπτωση της αποποινικοποίησης (απεγκληματοποίησης) των ομοφυλοφιλικών σχέσεων μεταξύ ενηλίκων που συναινούν ή την (de facto) αποποινικοποίηση της απλής χρήσης της κάνναβης. Άραγε, τι επέβαλε την αντίθετη προς τις επικρατούσες τάσεις κίνηση. Πιθανόν, ο φόβος απέναντι σε κάτι που ο άνθρωπος δεν μπορεί να αντιμετωπίσει. Όμως, θα ήταν, κατά τη γνώμη μας, πολύ πιο απλό και αποτρεπτικό και το μήνυμα του νομοθέτη θα περνούσε καλλίτερα αν εδημιουργείτο ένα αδίκημα όπου θα απαγορευόταν οι σεξουαλικές σχέσεις, όταν κάποιος υποφέρει από ορισμένες ασθένειες, πράγμα που ισχύει σε πολλά δίκαια. Για παράδειγμα, η ρύθμιση του θέματος από τον Ελληνικό Ποινικό Κώδικα φαίνεται πολύ πιο ικανοποιητική. Σύμφωνα με το άρθρο 284 τιμωρείται με φυλάκιση (πλημμέλημα) όποιος παραβιάζει τα μέτρα που έχει διατάξει ο νόμος ή η αρμόδια αρχή για να αποτραπεί η εισβολή ή

διάδοση μιας μεταδοτικής ασθένειας. Αν δε η παραβίαση είχε ως συνέπεια να μεταδοθεί η ασθένεια σε άνθρωπο η συμπεριφορά θεωρείται κακούργημα και επιβάλλεται ποινή κάθειρξης μέχρι 10 χρόνια¹². Η λύση φαίνεται αυταρχική, ρατσιστική ίσως, όμως είναι πολύ πιο έντιμη και σαφής από το να επιδιώκουμε, έμμεσα, το ίδιο αποτέλεσμα μέσω της έννοιας της εξαπάτησης στην επίτευξη της συναίνεσης για σεξουαλικές σχέσεις. Με τον τρόπο εξυπηρετείται και η αρχή της νομιμότητας η οποία επιτάσσει την ύπαρξη σαφούς νόμου για την ποινικοποίηση μιας συμπεριφοράς. Σε διαφορετική περίπτωση, οι δικαστές θα κληθούν να ερμηνεύσουν τα κενά της νομοθεσίας πράγμα που δεν ικανοποιεί την αρχή της βεβαιότητας του ποινικού δικαίου και θα μπορούσε να οδηγήσει σε αυθαιρεσίες. Ποιος εγγυάται ότι, στο μέλλον, η ριζοσπαστική άποψη της δικαστικού Dube, το να θεωρηθεί ως απάτη το οποιοδήποτε ξεγέλασμα δεν θα υιοθετηθεί από μία διαφορετική σύνθεση του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Καναδά υπό την επίδραση διαφόρων κοινωνικών ομάδων πίεσης;

IV. Συμπερασματικές σκέψεις

Η δικαστής Claire L' Heureux - Dube, επιθυμεί την απόλυτη ειλικρίνεια στις σεξουαλικές σχέσεις. Είναι, όμως, αυτό εφικτό όταν γνωρίζουμε ότι κατά τη σεξουαλική πράξη, διαδικασία αρκετά περίπλοκη, χρησιμοποιούνται και οι φαντασιώσεις, οι οποίες, ουσιαστικά, αποτελούν εξαπάτηση αφού ο άνδρας για να επιτύχει καλλίτερες επιδόσεις, σκέφτεται πράγματα φανταστικά που δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Αυτό σημαίνει ότι εξαπατά τη σύντροφό του εκείνη τη στιγμή;

Αντίθετα, η δικαστής Mc Lachlin υιοθετεί τη στερεοτυπική άποψη. Ο άνδρας στο παιχνίδι της «ερωτικής κατάκτησης» χρησιμοποιεί και πρέπει να χρησιμοποιεί μικροαπάτες. Όμως, στην πράξη η κλασική «ιπποτική» συμπεριφορά του άνδρα, δεν κρύβει, πολύ συχνά, την επιθυμία του για ερωτική κατάκτηση της γυναίκας; Ή, ακόμη, όταν η γυναίκα επιθυμεί το σεξ να συνοδεύεται από το συναίσθημα, ο άνδρας επιθυμεί, άραγε, το ίδιο πράγμα; Και πόσες φορές δεν θα προσποιηθεί ότι συμφωνεί για να επιτύχει την ερωτική συνένωση; Αλλά και η γυναίκα συχνά δεν θα προσποιηθεί ότι ικανοποιείται σεξουαλικά για λόγους οι οποίοι μπορεί να είναι από

¹². Βλ. Ακόμη το άρθρο 13 α του Ν 1193/1981 περί «αφροδισίων νοσημάτων».

το να κρατήσει τον άνδρα κοντά της μέχρι να μη διαλύσει μια ένωση που, συχνά, έχει καταλήξει σε οικογένεια;

Η διαφορά στο πώς εκλαμβάνουν τη σχέση τα δύο φύλα είναι βαθιά (συναισθηματική/σεξουαλική απόχρωση) και μόνο με εκατέρωθεν υποχωρήσεις και συμβιβασμούς μπορεί να εξακολουθεί να υπάρχει μία ερωτική σχέση μεταξύ άνδρα και γυναίκας.

Όσον αφορά την τρίτη άποψη των τεσσάρων ανδρών δικαστών είναι, καθαρά, μία λύση συμβιβασμού. Δεκτές οι μικροεξαπατήσεις. Όμως, υπάρχουν όρια. Στις μέρες μας το όριο είναι ο κίνδυνος σημαντικής (σωματικής) βλάβης. Σε δέκα χρόνια υπό την πίεση της επιθυμίας των γυναικών για εξομοίωση και όχι για ισότητα με το ανδρικό φύλο, η έννοια της εξαπάτησης θα επεκταθεί σταδιακά. Πρέπει, λοιπόν, να «εκμοντερνισθεί» η έννοια της απάτης ώστε να περιλάβει και την ψυχική; Αν για παράδειγμα, κάποιος πει στην κοπέλα ότι «έχω τεράστια περιουσία» και είναι ψέμα; αν πει «δεν θα πάω με άλλη γυναίκα» και αυτός πηγαίνει με την μία και την άλλη; Αν εμφανισθεί ως απόλυτα ισορροπημένο άτομο ενώ στην πραγματικότητα έχει σοβαρές διαταραχές της προσωπικότητας;

Είμαστε έτοιμοι να ποινικοποιήσουμε αυτές τις «απάτες» μέσω ενός ποινικού αδικήματος; Είναι, αλήθεια, δυνατό να υπάρξει απόλυτη ειλικρίνεια στις ερωτικές σχέσεις; Έχει, άραγε, την ίδια σημασία ο όρος ερωτική σχέση για τα δύο φύλα; Ο άνδρας θα πει: «Σιγά, εγώ ζήτησα, απλά να κάνουμε σεξ» και η γυναίκα θα πει: «Για να δεχθώ πρέπει να αισθάνομαι ψυχικά δεμένη».

Η μονογαμία επιβλήθηκε, για παράδειγμα, ενάντια στη «ζωώδη» φύση του άνδρα. Σε διαφορετική περίπτωση βλέπουμε τα καθεστώτα της πολυγαμίας σε ορισμένα αραβικά κράτη ή την αναγνώριση από τον Γαλλικό Αστικό Κώδικα τη δεκαετία του 1960 και 70 των δικαιωμάτων της «ερωμένης» (maitresse).

Για ποια εξαπάτηση πρόκειται λοιπόν όταν, εξ' αρχής, ο άνδρας ζητά άλλα πράγματα από τις γυναίκες; Μη μπορώντας, λοιπόν, να δεχθεί το ένα φύλο αυτά που θέλει το άλλο, το μεν ένα (το ανδρικό) χρησιμοποιεί και λίγη απάτη για να πετύχει τους σκοπούς του, το δε άλλο (η γυναίκα) κάνει τα «στραβά μάτια» μέχρι ενός ορίου, πιστεύοντας ότι στο τέλος θα έχει αυτό που, πράγματι, επιθυμεί. Το να παρέμβει το ποινικό δίκαιο σ' αυτό το «παιχνίδι» είναι κάτι που πρέπει να εξετασθεί με μεγάλη προσοχή.